

Posudek oponenta dizertační práce:

Umírající církev: hledání interpretačního klíče k postavení křesťanství v postmoderní Evropě v inspiraci Bonaventury Boušeho

Autor dizertační práce: Bc. Josef Prokeš

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Cíle a metoda:

Autor si klade za cíl najít a navrhnout způsob, jak má církev žít, aby naplňovala své poslání. Jak naznačuje již název práce, ve svém úsilí se nebude odrážet od rekapitulace úspěchů české a moravské církve, ale použije kritickou optiku františkánského teologa Boušeho, s jejíž pomocí nahlíží stav a promýšlí ideály církevního společenství. Opíraje se o janovskou teologii propojení Ježíše s jeho učedníky, postuluje Josef Prokeš tři žádoucí charakteristiky: církev je na cestě, snaží se o pravdivost a je plná skutečného života. Tyto tři momenty chce ve své dizertaci prozkoumat, kriticky zhodnotit a na jejich základě především navrhnout, jak postavení církevního křesťanství v Česku i Evropě vylepšit.

Josef Prokeš se v úvodu své dizertace připravuje k reflexi a vizi biblické a metodicky ukázněné: „Metoda, kterou ke čtení a práci s Písmem používáme, je především narativní biblickou teologií, kdy se vedle exegetických momentů snažíme také o hermeneutiku textů a jejich aktualizaci tak, abychom dostali potřebná východiska pro následné přemýšlení o církvi.“ (str. 13).

První kapitole chce doktorand věnovat úvahám o relevanci biblického úryvku, ve kterém Ježíš říká: „Já jsem cesta, pravda a život“ (Jan 14,6). Spirituální a ekleziální reflexe tohoto verše má být nejen biblickým východiskem, ale rovněž analytickým nástrojem, jehož pomocí chce autor „diagnostikovat“ stav církve v současnosti. Triáda atributů cesta – pravda – život však neslouží jen k pojmenování limitů, nedostatků a slepých míst církve, ale je rovněž možností pozitivní změny a především jako taková vtiskne strukturu druhé (2.3, 2.4, 2.5) i třetí části práce (3.1-3.3, 3.4-3.6, 3.7-3.9).

Hned ve druhé kapitole plánuje Prokeš zatěžkávající zkoušku nosnosti své metody, neboť se pokusí „zmapovat, uspořádat a teologicky interpretovat Boušeho ekleziologii“ především vzhledem k jeho důrazu na „živou pravdivost“ jako základní kvalitu církevního étosu (str. 12). Boušeho různorodé texty řadí Prokeš „podle trojice charakteristik cesty, pravdy a života“ a vztahuje je ke svému cíli, „tedy k hledání toho, jak církev může a má žít v dnešním světě“ (str. 13). Ve třetí kapitole chce získané podněty, jež v životě a textech františkánského teologa identifikoval, „rozvíjet za pomoci současných teologů“ a současného papeže, zejména jeho exhortace *Evangelii gaudium*. Právě třetí kapitola má nabídnout „impulzy pro obnovu myšlení a života církve a její pastorační praxi“. Autor dále slibuje, že bude vedena principem pastorality a mířit ke konkrétnímu životu „ve stálém dialogu světa a církve“ (str. 14).

Provedení:

Úvodní kapitolu autor nadepsal „Biblická východiska ke čtení Boušeho teologie“ a primárně se v ní zabývá výrokem Jan 14,6 v souvislosti s teologií čtvrtého evangelia a možností jeho vztahování na ekleziální tematiku. Úzkost a zmatení učedníků provázející Ježíšův rozhovor s nimi ze začátku 14. kapitoly shledává Prokeš nikoliv nepodobnými rozpoložení současné české církve: „Kontext tohoto Ježíšova slova nám dává možnost vztáhnout jej na církev, zvláště v okamžicích, kdy se cítí nejistá, kdy se mění její životní podmínky, na které byla zvyklá, kdy by ráda zastavila vývoj, držela se dosavadních jistot a nějak je ubránila“ (str. 18). Za pomoci exegeze (De la Potterie a Zevini) dochází k závěru, že centrálním pojmem ve studovaném janovském výroku je pojem „cesty“, a dodává, že u všech prohlášení s predikátem *egó eimi* „Ježíš nejen oznamuje, kým je, ale také co dělá“ (str. 26). Bůh je v Ježíši na cestě k člověku, aby ho uzdravil a zachránil, a s odvahou vychází i na špatné cesty, aby zmateného a ztraceného oslovil a pomohl mu (autor v tomto smyslu interpretuje novozákonní pasáže jako Lk 15, 4-7; Jan 5, 1-18; Lk 10, 25-37). I církev je v pohybu, a to nejen na své misi, ale rovněž jako společenství, které musí rozlišit a nechat za sebou mnohé (obřizku, kašrut atd.) a hledat nové formy (Sk 10; Sk 15). Prokeš uzavírá první kapitolu maximou, že „církev se snaží podobat svému Pánu“, „jako cesta vychází člověku vstříc“, ze zájmu o zbloudilého člověka „má odvalu vycházet i na špatné cesty“, „chodí po cestách světa, i když jsou složité a klikaté“, „je společenství na cestě a takto sobě rozumí“ (str. 42).

Ve druhé kapitole načrtne Prokeš Boušeho život (2.1) a představí základní rysy jeho ekleziologie, jak je najdeme u M. C. Putny, V. Novotného a T. Petráčka, a následně pokračuje třemi částmi, v nichž rozebírá Boušeho teologii týkající se církve ve světle trojí charakteristiky Ježíše, jež vztahuje na církev; postupně jde o církev, která je na cestě (2.3), která se snaží o pravdivost (2.4) a která je plná skutečného života (2.5). Inspirace, které poslouží ve finální kapitole a které spoluutvářejí i její strukturu, můžeme heslovitě prezentovat už na tomto místě: probouzet kající vědomí (zbavovat se sebejistoty a lhostejnosti), vytvářet místa setkání teologie a zkušenosti (včetně zkušenosti nevěřících), prožívat relativitu církve (nemá smysl a cíl v sobě samé), přiznávat slabost, nahlížet krize jako příležitosti, vycházet do světa, přijímat od něj inspirace, propojovat liturgii a život atd.

Ve třetí kapitole autor podněty získané z Boušeho textů rozpracovává v devíti podkapitolách. „Každému rozměru z trojice cesty, pravdy a života věnujeme tři. Budeme se v nich snažit rozvádět získané postřehy vzhledem k situaci dnešního světa [...] Předmětem našeho zkoumání bude forma církve, kterou si definujeme tak, že jde o hledání způsobu, jak viditelně a společně žít křesťanskou víru [...] Náš přístup odpovídá spíše ekleziologii pastorální a fundamentální. Přitom se budeme často opírat o přístup biblické teologie. Vhodnost tohoto přístupu vidíme především v tom, že zkoumané problémy a jejich řešení se díky Písmu daří lépe zasazovat do každodenního života církve.“ (str. 85)

Celá třetí kapitola reaguje nejen na podněty, které církvi zanechal Bonaventura Bouše, ale připojuje rovněž (často obsahově podobné a teologicky příbuzné) impulzy papeže Františka, italské teoložky Stelly Morry, amerického jezuity Jamese Martina, jeho francouzsko-německého spolubratra Christoha Theobalda a dalších. Projděme finální kapitolu stručně po částech, na které je rozdělena.

a) Církev a cesta (3.1 až 3.3)

Má-li dle Josefa Prokeše církev souznít s Ježíšem, který je cestou, musí být církví *vycházející*. Pastorační založená na konverzi proměňuje církevní struktury na přátelskou cestu k lidem. Misie církve je nesena vycházením Božím a jeho nezištným zájmem o člověka v jakékoliv situaci: „Jen když bude sama žít evangelium jako skutečný dar, bude ho moci nést světu a být skutečně církví vycházející“ (str. 92). S odkazem na papeže Františka a Bonaventuru Boušeho Prokeš zdůrazňuje, že ono vycházení necílí na obsazení pozic a ovládnutí prostoru, nýbrž je vyjádřením péče o spouštění procesů, jež nechají v čase (časem) zazářit Boží moci a dobrotě. Pro církev to rovněž znamená povinnost pečlivě promýšlet, jakým způsobem nastavuje priority, zda je schopna měnit úhel pohledu, slyšet hlas periferie a nechat se jím obohacovat, ba dokonce evangelizovat. Církevní společenství, jež se nezastavilo a neusadilo v prostoru, zůstává citlivé vůči zpětné vazbě obyčejných lidí, je schopné podívat se na sebe z nadhledu, nese zrale napětí, jež přináší dynamika cesty, a řeší konflikty, které život přináší; žije realitu, ale neztrácí ideály.

Církev na cestě je dle Prokeše ve zvolené perspektivě též církev *rozlišující*. Předpokladem správného rozlišování mrtvého od živého je „solidní teologické vzdělání a zkušenost“ (Bouše). Rozlišování se týká věcí, které je třeba dále nerozvíjet a osvobodit se od nich. Autor doporučuje v této souvislosti uvědomovat si cíl a smysl církve, kterým je hlásání evangelia.

Třetím požadavkem a projevem církve na cestě je její *nezajištěnost*. V myšlení Bonaventury Boušeho církev musí riskovat, najít odvahu ke změně, nevyčkávat, jak věci dopadnou, a neodvolávat se na to, že tak či onak se to dělalo vždycky; neschovávat se za neměnné pořádky a vysoké ideály, ale doprovázet lidi v situacích, v jakých se nalézají.

b) Církev a pravda (3.4 až 3.6)

Ve druhé třetině finální kapitoly se Josef Prokeš zamýšlí nad tím, „co to pro církev znamená, když ji zakládá Ježíš, který je pravdou“ [...] a „jak konkrétně má snaha o pravdivost církve vypadat“ (str. 146). Důležitým momentem je schopnost *naslouchat*, kterou se dle mínění autora může zvýšit autenticita a kredibilita církve v dnešním světě. S odkazem na papeže Františka se „uvědomělé naslouchání“ proměňuje v dialog, který se stává bytostným vyjádřením přístupu ke světu a pohledem na něj. Následuje dle mého magistrační věta: „To vede církev k důvěře, že ve světě jí nečeká jen něco, proti čemu se musí bránit, ale také skutečnosti, bez kterých jen těžko svému evangeliu porozumí“ (str. 152). Autor se zkušeností s prací v církevní škole se pak přimlouvá za to, aby profilujícím znakem církevních institucí „byla snaha o vzájemnou důvěru, otevřenost a porozumění jednoho druhému“, kde primárně nejde o náboženský kolorit, ale vše je neseno zájmem o druhé, o jejich pohled na svět a postoje (str. 153). Stejně i kazatel je ponořen do dvojího naslouchání: naslouchá Božímu slovu, ale též společenství, ke kterému je poslán (str. 154nn). Tento princip dvojího naslouchání se pak spolu s *aggiornamentem* a *pastoralitou* včetně vnímání lidských událostí, potřeb a přání stává stylem pravdivosti církve citlivým vůči znamení doby, stylem pravdivé církve, do kterého se propisuje „podoba a rysy našeho Boha“ (str. 157).

Církev, kterou vede Duch pravdy, je dle Prokeše rovněž církví *rozjímající*. Zkušenost společného rozjímání Božího slova posílí nový rozměr zkušenosti církevního společenství a nezůstane bez dopadů na konkrétní formu církve (str. 169). Posílení tohoto prvku mimo jiné

umožní slavit neděli i jiným způsobem než účastí na mši svaté (dle autora zejména početným společenstvím) a umožní knězi, aby (alespoň občas) slavil nedělní bohoslužbu s lidmi na periferii (str. 170n). Tuto formu Josef Prokeš případně navrhuje nazývat „farní bohoslužbou“, nikoliv bohoslužbou slova (str. 174). V každém případě se však společná četba Písma ukazuje jako prevence „církevnického křesťanství“ (Bouše) a podporuje nejen osobní, ale obzvlášť účinně i život komunitní (str. 175).

Další výzvou pro farnosti, komunity i celou církev je, „aby dokázala vytvářet místa a situace, kde se dá spojovat život s vyprávěním evangelia“ (str. 184). Církev *vyprávějící* představuje evangelium formou vyprávění a příběhů, které zrcadlí život, a nabízí tak svědectví propojující život s Písmem (vzor L. Heryán).

c) Církev a život (3.7 až 3.9)

Hlavní inspirační zdroj autorova přemýšlení o církvi Bonaventura Bouše si přál, aby společnému slavení liturgie předcházely osobní vztahy těch, kdo do kostela přicházejí, vztah ke knězi nevyjímaje. Josef Prokeš připomíná výzvu, aby církev žila ve společenství a její členové pěstovali mezi sebou i svými pastýři nejen dobré vztahy, ale aby dokonce kráčeli životem společně. Odpovědí na tento impulz je v předkládané pasáži vize církve *synodální*: „Církev synodální je církev, která se snaží obnovit schopnost naslouchat, komunikovat, a také vědomí, že jdeme společně a můžeme mít vzájemnou sounáležitost s celkem církve [...] Církev, která se snaží obnovit formu svého života, tedy pečuje u svých členů o vědomí, že jdeme společně, vzájemně se potřebujeme a na každém záleží. Společná cesta, která je často nejistá, je ale krásná proto, že nás na ni zve sám Ježíš.“ (str. 199)

I když Bouše správně předpokládal, že živou církví budoucnosti bude církev nepočtená, jež bude tvořena nevelkými komunitami lidí, kteří budou držet při sobě a toužit po Kristu, nepochyboval, že musí zůstat církví *rozmanitou*. Prokeš se domnívá, že „je třeba stavět církve jako rozmanité společenství, kde má každý své místo a úkol, jednotliví členové se vzájemně potřebují a ovlivňují se. Tím roste jejich samostatnost, vědomí vlastní hodnoty a míra zapojení a zodpovědnosti vůči celku.“ (str. 210) V této žádoucí diverzitě církve nachází své místo lidová zbožnost a její příznivci, poutní místa jako ohniska oživení i farní trsy (termín i jeho obsah autor vysvětluje na str. 202nn).

Závěrečná podkapitola finální části Prokešovy dizertace se věnuje církvi *pozorné*. Pozorná církev je odpovědí na Boušeho výzvu, aby byla církev vnímavá ke každodennímu, konkrétnímu životu člověka a dokázala ho vtahovat do své bohoslužby. „Obnova formy církve, která začíná pozorností lidí vůči druhým, je dobře představitelnou, konkrétní a může začít hned. Vede církve k větší kreativitě a také úctě k tajemství druhého člověka.“ (str. 225)

Hodnocení:

Posuzovaný text se mi jeví jako dizertabilní, neboť metodologicky i obsahově přináší do české teologické diskuse nové podněty. Autor si zvolil ambiciózní cíl, totiž přehlédnout komplexní církevní realitu a navrhnout proměnu stylu a forem v řadě oblastí. Díky volbě vhodné metody a adekvátní formální struktury své cíle naplnil; Boušeho podněty uspořádal a přetavil do konkrétních a aktuálních výzev pro českou (resp. evropskou) církev. Impulzy

formulované do devíti charakteristik církve se mi jeví jako relevantní pro další promýšlení ve fundamentální i praktické teologii, a to ve fundamentální teologii pro svůj vztah ke kredibilitě křesťanství, v praktické teologii zejména pro svůj pastorační aspekt. Chtěl bych rovněž ocenit, jak doktorand ve své práci používá Písmo. Prokešovy výklady vybraných biblických míst (od Exodu až po Skutky apoštolské) tvoří duši jeho knihy. I když svou metodu spíše naznačuje, než obsírně rozpracovává, je jeho výrazná církevní hermeneutika přístupu k Písmu metodologickou páteří celého textu. Jako fundamentální teolog nemohu neupozornit na skutečnost, že Prokešova biblická hermeneutika odpovídá představám, které doporučuje konstituce Dei verbum: jedná se o kanonickou exegezi, používání analogie víry a stálé přihlížení k tradici církve (DV 12). Zmíněnou církevní hermeneutiku pak kromě magisteriálních podnětů papeže Františka doplňuje rovněž spirituální a pastorační zkušenost autora. Právě zkušenost je dle konstituce Dei verbum spolu se studiem a apoštolským hlásáním (v textu hojně zohledněné exhortacemi *Evangelii gaudium* a *Veritatis gaudium*) základním motorem rozvíjející se a do budoucna mířící tradice církve (DV 8).

Otázka:

Mohl byste u obhajoby rozvést (z mého hlediska vhodnou) kritickou poznámku Vojtěcha Novotného na adresu ekleziologie Bonaventury Boušeho ze strany 53 („už“ církve na příkladu tajemství Panny Marie) a propojit ji případně s devíti žádoucími charakteristikami církve? Jinými slovy, mohl byste ozřejmit mariánský rozměr Vašich podnětů? (viz *Lumen gentium* 8).